

Vad kan vi lära oss av de dödas mobilitet?

En fråga jag ställt mig för många år sedan är hur det är med de dödas mobilitet? När jag dryftat detta har den omedelbara reaktionen hos många i min omgivning varit: än sen då? Reaktionen är givetvis berättigad om man inte tänkt igenom och kan argumentera för vad en kartläggning av de dödas mobilitet kan tillföra. För er som tänker i samma banor och är skeptiska tänkte jag göra ett försök att förklara på vilket sätt de dödas mobilitet kan bidra med ökad kunskap om människors platsanknytning, samt vilka intressanta geografiska frågeställningar som framkommer i kölvattnet av en sådan diskussion.

Mänsklig mobilitet

Hur folk rör sig i geografin är en central och viktig del i flertalet subdiscipliner inom kulturgeografi. Forskning om transporter, pendling, migration och turism behandlar mänsklig mobilitet på olika geografiska nivåer, med olika syften samt med olika varaktighet. Idag reser vi allt mer och allt längre (Hall, 2005), vilket leder till att vi under vår livstid bekantar oss med flertalet platser som vi även utvecklar olika typer av relationer till. Det kan leda till att vi bosätter oss där under en tid, att vi träffar en partner som kommer från denna plats, att vi regelbundet återvänder till platser för vår semester eller att vi för en tid tar arbete på platsen. Denna mobilitet

varar under hela livet, men ter sig olika beroende på var i livscykeln individen befinner sig. Generellt sett är yngre människor mer mobila än äldre. När vi är små flyttar vi med våra föräldrar i samband med att de gör en boendekarriär, när vi är i övre tonåren flyttar vi i samband med utbildning, när vi väl får ett jobb tenderar vi att flytta, vi kanske långpendlar till ett arbete en tid, när vi hittar en partner sker ofta en migrationsrörelse, vi är ute och reser med en familj och bekanta rätt ofta, när vi får en högre disponibel inkomst kanske vi har möjlighet att köpa ett fritidshus vilket leder till en temporär migration. När vi blir riktigt gamla måste vi ofta flytta till ett äldreboende på grund av ett ökat servicebehov. Således kan man påstå att det moderna samhället präglas av hög mobilitet.

Dock har tidigare studier av mänsklig mobilitet fokuserat på människor när de är vid liv. Det är givetvis inget konstigt med detta, men faktum är att vi inte upphör att vara mobila bara för att vi avlidit. I dagens samhälle, där stora framsteg gjorts inom transportteknologin och en dramatisk reduktion av transportkostnader, är det möjligt att förflytta stoft av avlidna över långa distanser, något som inte var möjligt tidigare (se figur 1). Detta har lett till att många har möjlighet och faktiskt gör en sista resa till en betydelsefull plats, vilket kan ske över ett ansenligt avstånd.

Studier av platsanknytning

Place attachment, är den engelska termen för fenomenet *platsanknytning* och är något som varit fokus hos forskare i kulturgeografi under de senaste 50 åren. Konceptet bygger på hur och varför människor har olika starka band till olika platser samt hur detta tar sig uttryck. Idén om att människor har anknytningar till vissa platser introducerades av Simone Weil redan 1949 (Weil, 1952) men utvecklades sedan på allvar av Tuan (1974) genom sin bok *Topophilia*. Här förklarade han hur människor uppfattar och knyter an till platser. Det kan vara frågan om landskap, städer eller kvarter. Relph (1976) lanserade en diskussion rörande platsers betydelse för individer i en globaliserad värld, där platser blir allt mer lika. Relph menade att samhället präglas

av en platslöshet där det uppstår ett behov hos människor att ha en stabil plats att återvända till, en punkt som representerar det ”sanna hemmet” och som skapar den grundläggande identiteten hos individer. Vidare menar Tuan (1977) att detta är ett världsomspännande fenomen och således centralt för de flesta av oss.

Den stora frågan är dock hur vi tar reda på vilka platser som anses vara viktiga för människor? Detta görs på olika sätt. Feldman (1990) menar att människors platsanknytning uttrycks i tidigare rumslika handlingar, såsom återmigration. King (1995) och Smith (2002) menar att platsanknytning bland exempelvis migranter ofta manifesteras i destinationens kulturella uttryck och ansamlingen av människor med samma ursprung. Platsanknytning

Figur 1. Grav efter stupad Nya Zeeländsk soldat på kyrkogården i Narvik, Norge. Att transportera kroppen till den avlidnes hemland var vid tidpunkten både kostsam och problematisk således skedde jordfästning på platsen för dödsfallet. Foto: Roger Marjavaara, 2012.

kan även manifesteras i våra semesterresor eller ägande av fritidshus (Kaltenborn, 1997). Gemensamt för studier på området är att man fokuserar på vad människor gör när de är vid liv. Dock menar exempelvis Francis *et al.* (2000) att platsen för den sista vilan (begravning alternativt spridning av aska) visar på hur viktig denna plats var för den avlidne alternativt för de anhöriga. Då mobiliteten efter döden enbart kan ske

till en plats och även är begränsad till att endast ske en gång, kan man anta att valet av plats ofta sker med omsorg och eftertanke. Således avslöjar mobiliteten efter döden en platsanknytning som inte med lätthet kan avslöjas om vi endast begränsar våra studier till att omfatta vad människor gör när de är vid liv. Studier av de dödas mobilitet kan således bidra med nya insikter i denna specifika frågeställning.

Figur 2. De Grekisk Ortodoxa kvarteren på Skogskyrkogården, Stockholm. För människor med en viss religiös övertygelse kan speciellt avsatta områden på begravningsplatsen fungera som en orsak till en mobilitet efter döden. Foto: Roger Marjavaara, 2011.

Mobilitet efter döden

I en nyligen publicerad artikel har Marjavaara (2012) visat att mobiliteten bland de döda inte är ett marginellt fenomen, iallafall inte om vi jämför med andra typer av mobilitet. Faktum är att cirka 22% av de avlidna i Sverige (siffror avser 2010) begravs i en annan församling än den man bodde i vid tillfället då man avled. Jämför man detta med hur många som byter permanentbostadsadress varje år, vilket uppgår till 14% (Statistiska centralbyrån, 2011), så kan man påstå att de avlidna är mer mobila än de levande. Detta betyder att många människor i samhället påverkas av detta fenomen, vilket gör att det finns en samhällsrelevans i detta.

Utifrån ett vetenskapligt perspektiv kan man argumentera att detta fenomen är värt att studera då det mönster som uppstår kan säga något mer om vilka platser som betyder något för oss. Detta då denna typ av mobilitet inte är omgärdad av lika många restriktioner som för människor som är i livet. Levande individer påverkas i högre grad av restriktioner såsom närhet till en större arbetsmarknad, närheten till service och kommunikationer eller närhet till utbildning, som vi när vi avlidit är frikopplade ifrån. Detta betyder att de dödas mobilitet kan avslöja en platsanknytning som är relativt oinskränkt och som kommer närmare i att förklara vart vårt ”sanna hem” eller emotionella hem ligger.

Studien visar även att flödet av de avlidna i Sverige delvis kan förklaras med att människor återvänder till sin födelseort men även att människor tenderar att vilja begravas i närheten av sitt fritidshus. En slutsats av detta är att landsbygden faktiskt

är attraktiv, men på grund av olika omständigheter i livet så är människor ”illojala” till platser som betyder mycket för dem i alla fall om vi mäter vad folk gör när de är i livet. En annan slutsats är att människors emotionella hem långt ifrån alltid motsvarar den plats där man bor permanent.

Framtida forskning

Att studera de dödas mobilitet väcker en rad ytterligare frågor med relevans för geografiämnet. Hur är det exempelvis med svenskar som är födda utomlands och var vill de bli begravda? Hur länge måste man bo på en plats innan man betecknar denna som sitt riktiga hem, i form av att man väljer att begravas där? Vilka andra motiv finns till att vilja omlokalisera sig efter man avlidit? Hur påverkas efterlevande och deras framtida mobilitet på grund av var en nära anhörig begravts? I ett samhälle där man lever i olika familjekonstellationer och med olika partners under ens livstid, var väljer man då att begravas? Vems vilja kommer främst när det gäller val av plats för den sista vilan, den avlidnes eller de anhörigas? Frågorna är många och jag ser fram emot flertalet studier på detta intressanta område.

Litteratur

- Feldman, Roberta M. (1990). Settlement-identity: psychological bonds with home places in a mobile society. *Environment and behavior* 22 (2): 183–229.
- Francis, Doris; Kellaher, Leonie och Neophytou, Georgina (2000). Sustaining Cemeteries: The User Perspective. *Mortality* 5 (1): 34–52.
- Hall, Colin Michael (2005) *Tourism: Rethinking the Social Science of Mobility*. Pearson Education: Harlow

- Kaltenborn Bjørn P (1997) Recreation homes in natural settings: factors affecting place attachment. *Norsk geografisk Tidsskrift* 51: 187–198.
- King, Russel (1995) Migration, globalization and place, i D Massey och P Jess (red) *A place in the world?* Oxford university press, Oxford.
- Marjavaara, Roger (2012) The final trip: Postmortal mobility in Sweden, *Mortality* 17(3): 256–275.
- Relph, Edward (1976). *Place and placelessness*. Pion limited: London.
- Smith, Jeffrey S (2002) Rural Place Attachment in Hispano Urban Centers. *The Geographical Review* 92 (3): 432–451.
- Statistiska centralbyrån (2011) Sveriges befolkning 2010, www.scb.se (hämtad 15 mars).
- Tuan, Yi-Fu (1974) *Topophilia: A study of environmental perception, attitudes and values*. Prentice-Hall: New Jersey.
- Tuan, Yi-Fu (1977) *Space and place: The perspective of experience*. University of Minnesota press: Minneapolis.
- Weil, Simone (1952). *The need for roots: Prelude to a declaration of duties towards mankind*. Routledge: London. Engelsk översättning av Wills, A F.

*

De dödas mobilitet: Nya perspektiv på platsanknytning är ett forskningsprojekt som beviljats anslag från Vetenskapsrådet i den stora utlysningen 2012. Projektet löper under åren 2013–2015 och projektledare är Roger Marjavaara.

*Roger Marjavaara är universitetslektor vid Institutionen för Geografi och Ekonomisk Historia, Umeå universitet.
Mejl: roger.marjavaara@geography.umu.se*